

روش پژوهش در دانش حقوق

دکتر بیژن عباسی

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

سرشناسه	عباسی لاهیجی، بیژن، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	روش پژوهش در دانش حقوق / بیژن عباسی. [ویراست ۲]
مشخصات نشر	تهران: خرسندی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۱۸۴ ص.
شابک	978-600-114-489-9
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا:
یادداشت	ص.ع. به فرانسه:
یادداشت	Bizhan Abbasi. La Methodologie de la Recherche en Droit
موضوع	کتابنامه: ص. [۱۷۷]-۱۷۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
ردیف کنگره	حقوق -- تحقیق -- روش‌شناسی
بند دبیوی	۱۳۹۴ ع ۲۹ / K ۸۵
شماره کتابشناسی ملی	۳۴۰ / ۰۷۲
	۳۹۶۶۴۲

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و مجموعه قوانین

خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان لبافی‌نژاد - تهران - پلاک ۲

خیابان دانشگاه - پلاک ۱۷۴ - واحد ۲

تلفن ۵-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵-۶۶۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

روش پژوهش در دانش حقوق

دکتر بیژن عباسی

چاپ اول ویرایش جدید (چاپ دوم): ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد - قیمت: ۱۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹-۴۸۹-۱۱۴-۶۰۰-۹۷۸ ISBN: 978-600-114-489-9

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۷	فصل نخست: کلیات تحقیق
۱۷	مبحث نخست - تعریف ها، اهداف و اراد تحقیق و ویژگی های محقق
۱۸	گفتار نخست - تعریف، هدف و فرایند تحقیق
۲۰	گفتار دوم - ویژگی های محقق
۲۲	مبحث دوم - انواع تحقیقات علمی
۲۵	فصل دوم: مسیر و محورهای تحقیق
۲۶	مبحث نخست - انتخاب موضوع و عنوان تحقیق
۳۰	مبحث دوم - بیان مسأله
۳۲	مبحث سوم - اهمیت، ضرورت و هدف تحقیق
۳۵	مبحث چهارم - پیشینه و ادبیات تحقیق
۳۷	مبحث پنجم - پرسش های تحقیق
۳۸	گفتار نخست - پرسش اصلی
۳۹	گفتار دوم - پرسش های فرعی
۴۰	مبحث ششم - شناسایی متغیرهای تحقیق
۴۲	مبحث هفتم - فرضیه های تحقیق
۴۶	۱. فرضیه ی اصلی
۴۶	۲. فرضیه های فرعی
۴۷	۳. فرضیه ی رقیب
۴۷	مبحث هشتم - نوع تحقیق
۴۷	گفتار نخست - تحقیق کاربردی
۴۸	راهکارهای نظارت مجلس بر دولت

۴۹	گفتار دوم - تحقیق بنیادین
۵۰	گفتار سوم - تحقیق توسعه‌ای
۵۱	مبحث نهم - روش تحقیق
۵۱	گفتار نخست - تحقیق اکتشافی
۵۲	گفتار دوم - تحقیق توصیفی
۵۳	گفتار سوم - تحقیق تحلیلی
۵۴	گفتار چهارم - تحقیق تاریخی
۵۴	گفتار پنجم - تحقیق تجربی
۵۴	مبحث دهم - جامعه‌ی آماری و نمونه‌گیری
۵۶	مبحث یازدهم - روش‌ها، ابزارها و نحوه‌ی گردآوری و ثبت داده‌ها و اطلاعات
۵۶	گفتار نخست - روش‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها و اطلاعات
۵۷	الف. روش کتابخانه‌ای
۶۰	ب. روش میدانی
۶۱	۱. مشاهده
۶۳	۲. مصاحبه
۶۴	۳. پرسشنامه
۶۹	۴. سخنرانی
۷۰	۵. بررسی اسناد و مدارک یا تحلیل محتوا
۷۲	گفتار دوم - نحوه‌ی گردآوری و ثبت اطلاعات و مطالب
۷۲	الف. فیش تحقیق
۷۳	ب. جدول و کاربرگ
۷۳	مبحث دوازدهم - هزینه‌های تحقیق
۷۴	مبحث سیزدهم - موانع و مشکلات تحقیق
۷۵	مبحث چهاردهم - سازماندهی تحقیق
۷۶	مبحث پانزدهم - مراحل و زمان‌بندی انجام تحقیق
۷۹	فصل سوم: نگارش تحقیق و اجزای آن
۸۰	مبحث نخست - ترتیب صفحات پایان‌نامه و رساله
۸۱	مبحث دوم - حجم و شمار صفحات تحقیق و اجزای مختلف آن
۸۲	مبحث سوم - چکیده
۸۳	مبحث چهارم - واژگان کلیدی و تعریف مفاهیم
۸۴	مبحث پنجم - فصل‌بندی تحقیق و تنظیم فهرست مطالب اجمالی و تفصیلی
۸۴	گفتار نخست - روش فصل‌بندی تحقیق
۸۸	گفتار دوم - نکات مربوط به عنوان‌های مطالب تحقیق
۹۰	گفتار سوم - فهرست مطالب اجمالی و تفصیلی
۹۰	مبحث ششم - فهرست کوتاه نوشته‌ها یا اختصارات

الف. نمونه‌ی کوتاه نوشته‌های فارسی	۹۱
ب. نمونه‌ی کوتاه نوشته‌های لاتین (فرانسه)	۹۲
مبحث هفتم - مقدمه	۹۴
مبحث هشتم - نگارش متن تحقیق	۹۶
گفتار نخست - نحوه‌ی نگارش متن تحقیق	۹۶
گفتار دوم - شیوه‌ی نگارش تحقیق‌های تطبیقی	۱۰۱
گفتار سوم - اصول و قواعد شکلی و ماهوی نگارش متن تحقیق	۱۰۲
گفتار چهارم - قواعد نگارش و ویرایش یا نشانه‌گذاری	۱۰۵
مبحث نهم - نتیجه‌گیری و پیشنهادها	۱۱۰
مبحث دهم - نحوه‌ی استفاده از منابع تحقیق و ارجاع به آنها	۱۱۲
گفتار نخست - کتاب	۱۱۴
گفتار دوم - روهی درسی	۱۱۶
گفتار سوم - پایان‌نامه - رساله	۱۱۷
گفتار چهارم - مقاله	۱۱۷
گفتار پنجم - اسناد و گزارش	۱۱۹
گفتار ششم - منابع اینترنتی	۱۱۹
الف. وبگاه‌های داخلی	۱۲۰
ب. وبگاه‌های خارجی	۱۲۱
مبحث یازدهم - تنظیم فهرست منابع	۱۲۱
مبحث دوازدهم - پیوست‌های پایان‌نامه یا کتاب	۱۲۲
فصل چهارم: شیوه‌ی نگارش مقاله، نقد رأی، پایان‌نامه، رساله و شرح حال تحصیلی، حرفه‌ای و پژوهشی	۱۲۵
مبحث نخست - شیوه‌ی نگارش مقاله	۱۲۵
مبحث دوم - شیوه‌ی نقد و بررسی رأی (رویه‌ی قضایی)	۱۲۸
گفتار نخست - مقدمه‌ی نقد رأی	۱۳۰
گفتار دوم - متن تجزیه و تحلیل رأی	۱۳۲
گفتار سوم - نتیجه‌گیری	۱۳۳
مبحث سوم - فرایند نوشتن پایان‌نامه و رساله، دفاع از آنها و آسیب‌شناسی	۱۳۳
گفتار نخست - فرایند نوشتن پایان‌نامه و رساله و دفاع از آنها	۱۳۳
گفتار دوم - آسیب‌شناسی نگارش پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها	۱۳۸
مبحث چهارم - شیوه‌ی نگارش شرح حال تحصیلی، حرفه‌ای و پژوهشی	۱۴۰
پیوست‌ها	۱۴۳
نمونه‌ی نقد رأی	۱۴۳
نمونه‌ی صفحه‌ی عنوان تحقیق‌های درسی دانشگاهی (دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری)	۱۵۸

۱۰ ♦ روش پژوهش در دانش حقوق

- نمونه‌ی صفحه‌ی عنوان پایان‌نامه و رساله (دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا) ۱۵۹
- نمونه‌ی طرح‌نامه‌ی پایان‌نامه و رساله در دانشگاه تهران ۱۶۰
- نمونه‌ی کاربرگ پیشنهاد طرح پژوهشی در دانشگاه تهران ۱۶۵
- فهرست منابع ۱۷۹
- الف - فارسی ۱۷۹
- ب - خارجی ۱۸۱

مقدمه

جامعه دارای مشکلات و معضلات فراوانی است که باید برای رفع آنها راه حل پیدا کرد، ولی چگونه و با چه روش؟ رسالت علم حقوق و حقوقدانان، حل مسایل حقوقی جامعه، تبیین و تفسیر مواد قانونی و پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات است. برای حل مسایل و مشکلات حقوقی و بسط و توسعه حقوق باید تحقیق کرد. دانشجویان حقوق و حقوقدانان غالباً اطلاعات اندکی درباره‌ی روش تحقیق در دانش حقوق دارند و در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد این رشته در درس‌های کار تحقیقی (۱) و سمینار، آموزش جدی برای پژوهش می‌دهند یا این که آموزش‌های مربوط را در حد نظری یاد گرفته و در عمل، آن را به کار نمی‌بندند. همچنین گاه از اقدام به تحقیق علمی و نوشتن، به دلیل نداشتن تجربه یا عدم آشنایی با یک زبان بیگانه، ترس و دلهره دارند. ازسوی دیگر، متأسفانه بعضاً دیده شده است که اشخاص یا موسسه‌هایی برای نوشتن تحقیق‌های درسی

دانشگاهی، پایان‌نامه و رساله برای دانشجویان، به طور غیرقانونی و علنی، تبلیغ و اقدام می‌نمایند.

دولت نیز برای وضع و اجرای قواعد حقوقی مناسب و کارآمد، نیاز به پژوهش‌های کارشناسی دارد. در کشور ما برای حل مسایل، یا قواعد حقوقی پیش‌بینی شده است یا قواعد در نظر گرفته شده از کارآیی لازم برخوردار نیست، یا این که قواعد پیش‌بینی شده در قوانین و مقررات جز برای مجریان برای دیگران از جمله مردم، حقوق بان، حضرات تبیین نشده است. رسالت حقوقدانان و دکترین این است که در این موارد، مبادرت به تحقیق و پژوهش علمی کرده و پس از مطالعه و بررسی تطبیقی، مبادرت به ارائه راه‌حلی حقوقی نمایند، اصلاح قوانین و مقررات ناکارآمد موجود را پیشنهاد دهند یا این که به تبیین و تفسیر ابعاد گوناگون قواعد حقوقی موجود برای حقوقدانان، قضات و دانش‌جویان پردازند.

برای انجام تحقیق باید فرآیند و مراحل را طی نمود. ابتدای کار برای تحقیق که جهت حل مسأله‌ای یا گسترش مرز دانش بشر انجام می‌شود عنوان به آن کرد. در تحقیق باید مسأله، چیستی، چگونگی و چرایی آن، ابعاد، زوایا، عمق و شدت مسأله و آثار و پیامدهای آن را تشریح کرد. باید بینیم قبلاً برای حل این مشکل، تحقیق علمی صورت گرفته است یا نه؟ اگر تحقیقی انجام شده باشد برای حل مسأله از اطلاعات و نتایج آن تحقیق استفاده می‌کنیم، ولی ممکن است تحقیق یادشده به

لحاظ جغرافیایی متعلق به محل یا کشور دیگری باشد، یا تحقیق متعلق به جامعه‌ی ما ولی در گذشته‌ی دور انجام شده و برای ابعاد جدید مسأله، راه‌حلی ارائه نداده باشد یا این که آن تحقیق به همه‌ی ابعاد و زوایای مسأله نپرداخته باشد.

در این صورت، برای حل مسأله و معضل، چاره‌ای جز انجام تحقیق جدید برای رسیدن به راه حل نوین و کارآمد نداریم. پس از این که مسأله را شناختیم برای شناسایی ابعاد مختلف آن باید پرسش‌های متعددی را مطرح کرد، مفاهیم، پدیده‌ها و متغیرهای دخیل در مسأله و روابط موجود میان آنها را شناخت. پیش از گردآوری اطلاعات، دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل آنها می‌تواند با توجه به آگاهی‌ها و تجربه‌ی قبلی، پاسخی حدسی یا احتمالی به صورت فرضیه به آن پرسش‌ها داد.

در علم حقوق، تحقیق به لحاظ نوع می‌تواند جنبه‌ی بنیادین یا کاربردی داشته باشد. تحقیقات بنیادین، جنبه‌ی نظری داشته و به وسیله‌ی کلان جامعه و فلسفه‌ی تصویب قوانین و مقررات می‌پردازد، در حالی که هدف از تحقیق کاربردی، ارائه‌ی راه‌حل فوری برای مسایل و نیازهای موجود جامعه است. به لحاظ روش نیز در این علم، غالب پژوهش‌ها به صورت توصیفی-تحلیلی صورت می‌گیرد. روش‌ها و ابزارهای گردآوری اطلاعات تحقیق می‌تواند به صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به تحقیقات علمی گذشته و حال از قبیل کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و... صورت گیرد یا این که به شیوه‌ی میدانی باشد که در این صورت، باید به محیط مورد مطالعه

رفت و از فعالیت‌ها و رفتارهای جامعه‌ی مورد مطالعه، اطلاعاتی به دست آورد. پس از گردآوری داده‌ها و اطلاعات باید به دسته‌بندی، تجزیه و تحلیل و جمع‌بندی آنها پرداخت.

همچنین برای انجام تحقیق باید برنامه‌ریزی و زمانبندی کنیم. زمانی را برای شناسایی اطلاعات یا منابع تحقیق اختصاص داده و پس از مطالعه و بررسی اجمالی آنها اقدام به تقسیم‌بندی مطالب یا سازماندهی تحقیق در قالب محورها، بخش‌ها، فصل‌ها و مباحث می‌نماییم. سپس حسب مورد به مطالعه‌ی عمیق منابع یا گردآوری اطلاعات از راه‌های مدانی تحقیق پرداخته و آنگاه به دسته‌بندی، تجزیه و تحلیل اطلاعات، نوشتن رساله‌ها، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از تحقیق می‌پردازیم. چنانچه در جریان تحقیق به مشکلات و محدودیت‌هایی روبرو شده که بر کم و کیف تحقیق تاثیر گذاشته باشد لازم است در مقدمه‌ی تحقیق به اطلاع خوانندگان برسانیم.

تحقیق علمی دارای اجزای مختلفی شامل صفحه‌ی درجی تحقیق (عنوان، مشخصات و مرتبه‌ی علمی نویسنده و...)، چکیده و واژگان کلیدی تحقیق، فهرست مطالب، مقدمه، متن اصلی، نتیجه‌گیری و پیشنهادها و پیوست‌های تحقیق است.

مطالب این کتاب در چهار فصل کلیات تحقیق (فصل نخست)، مسیر و محورهای تحقیق (فصل دوم)، نگارش تحقیق و اجزای آن (فصل سوم) و شیوه‌ی

نگارش مقاله، نقد رای، پایان‌نامه، رساله و شرح حال تحصیلی، حرفه‌ای و پژوهشی (فصل چهارم) تقسیم‌بندی شده است.

هدف از نوشتن این کتاب، آموزش چگونگی انجام و نوشتن تحقیق و پژوهش در زمینه‌های گوناگون حقوقی به دانشجویان و علاقه‌مندان از جمله دادرسان، وکیلان دادگستری، سردفتران، مشاوران و کارشناسان حقوقی است. این اثر حاصل چند سال تحقیق و تدریس درس کار تحقیقی (۱) در مقطع کارشناسی رشته‌ی حقوق و درس ساینار در مقطع کارشناسی ارشد این رشته در دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تجربه نگارش چند کتاب و مقاله، داوری و ارزیابی کتاب‌ها، مقالات و طرح‌های پژوهشی و راهنمایی، مشاوره و داوری پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها متعددی می‌باشد و می‌تواند به عنوان منبع درسی درس‌های مربوط در رشته‌ی حقوق باشد. بی‌شک این کتاب دارای ابیادان و نقایصی است و نویسندگان از همه‌ی استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌کند که دیدگاه‌ها، نقدهای خود را به اینجانب یادآور شوند.

دکتر بیژن عباسی (لاهیجی)

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

شهریور ۱۳۹۳